

TEORETICKÉ KONCEPCE HOSPODÁŘSKÉ SOUTĚŽE

Patrik PANEŠ, Vysoká škola ekonomická v Praze

1. Úvod

V tržní ekonomice je hospodářská soutěž důležitým společenským procesem.¹⁾ Umožňuje distribuci omezených zdrojů mezi vzájemně si konkurující ekonomické činnosti. Ochrana trhu jako důležitá součást hospodářské politiky (tj. politika ochrany hospodářské soutěže) vychází z nezastupitelné úlohy tržně-cenového mechanismu pro ekonomicky racionální rozhodování. Hospodářská soutěž umožňuje podnikům svobodně – na vlastní odpovědnost – disponovat svými využitelnými zdroji a zároveň dovoluje spotřebitelům volbu mezi alternativními nabídkami. Tím zabezpečuje svobodu jednání a svobodu volby (hovoříme o svobodě soutěže). Prostor svobody subjektu je ale i v tržním hospodářství omezován nejen státem, ale také chováním jednotlivých ekonomických subjektů. Úspěšné aktivity (např. rychlé přizpůsobení se změněné poptávce nebo uvedení nového produktu na trh) zužují jiným účastníkům trhu jejich prostor jednání. Bylo by však nesmyslné tyto aktivity odmítat. Polanyi (1973) uvádí, že pokud je výsledkem působení konkurence to, že nově přichozí výrobce musí vyvinout zcela nový a lepší produkt, aby uspěl (protože stávající výrobci mají výhodu dodávek produktů s požadovanými vlastnostmi), pak lze mluvit o tom, že proces konkurence je sám pro sebe bariérou (viz též Armentano, 2000).

Vedle stimulační funkce, typické úsilím konkurentů získat výhodu ve směnném procesu prostřednictvím překonání svých soupeřů snižováním nákladů či technologickými inovacemi, působí hospodářská soutěž také jako řídicí faktor. Tržní cena totiž působí jako indikátor nedostatkovosti a nástroj alokace, selekce a koordinace. Fungování cenového mechanismu je nicméně podmíněno předpokladem, že jednotlivé ekonomické subjekty nemohou tlak hospodárnosti oslabit. Hospodářská soutěž má konečně ještě třetí funkci, a to funkci distribuční, která zajišťuje primární rozdělení výkonů na základě jejich ocenění trhem.

Ekonomické subjekty se snaží oslabit tlak soutěže řadou protikonkurenčních způsobů chování (jakmile se jim to podaří, mohou docilovat zisk na úkor svých soupeřů, aniž by to odpovídalo jejich výkonům). Ekonomiky si proto s cílem čelit vnitřní nestabilitě systému postupně vybudovaly systém obranných pravidel: práv-

*) Poděkování za cenné rady a podnětné připomínky patří M. Sojkovi, A. Zemplerové a M. Žákovi. Veškeré chyby, nepřesnosti a opominutí budíž připsávány samozřejmě výhradně autorovi.

1) Přednosti tržního hospodářství jsou neoddělitelně spjaty s určitými předpoklady. Mezi ně patří především existence soutěžního prostředí. Podle ekonomie hlavního proudu je zřejmé, že je nezbytné principiálně vyžadovat a ochraňovat hospodářskou soutěž ve všech oblastech národního hospodářství.

ní úpravu soutěžního uspořádání a vládní politiky jeho ochrany. Svého cíle dosahují nepřímým ovlivňováním chování tržních subjektů nebo udržováním a podporou decentralizované rozhodovací struktury. Definovat, co je to decentralizovaná rozhodovací struktura nebo co je to samotná soutěž, je ovšem problém. Chybí jednoznačná koncepce, a proto není možné přesně formulovat cíle politiky ochrany hospodářské soutěže. Tvůrcům prokonkurenční legislativy, resp. soudům rozhodujícím o jejím porušení, chybí ekonomicky zdůvodnitelná rozhodovací kritéria a transparentní hodnotitelská měřítko, což může zájmovým skupinám výrazně ulehčovat snahu o dosažení výjimky ze zákonů. Teorie hospodářské soutěže poskytuje velký počet vzájemně si konkurujících hypotéz vyvinutých uplatněním jednotlivých ekonomických teorií a přístupů.²⁾

Podle Kasana (1994) je ale možné vymezit základní východiska pro prosoutěžní politiku i vlastní teorii: na jedné straně je zřejmé, že soukromé vlastnictví a svoboda podnikání (tedy tržní hospodářství) vedou k maximálnímu uspokojení potřeb a blahobytu pro všechny, na druhé straně hospodářské dějiny prokazují, že se v tržně orientovaných ekonomikách vždy znovu objevují určitá slabá, funkčně špatná místa (v důsledku kartelizace či nedostatku informací). Následující výčet nejdůležitějších teoretických přístupů k příslušné hospodářské politice si ovšem nečiní nárok být kompletní, nicméně jeho ambicí je poskytnout stručný přehled dějin ekonomického myšlení spojeného s oblastí hospodářské soutěže a navázat tak na své předchůdce, v českém prostředí např. na Kasana (1994) nebo Zemplinerovou (1991).

2. Prvopočátky ochrany trhu

S ranými nesystematickými formami ochrany hospodářské soutěže se lze setkat již v době antického Řecka, kdy vznikaly první silné městské státy. První teorie tržního procesu, hovořící o tom, že pokrok je spojen se soukromým vlastnictvím a živnostenskou a smluvní svobodou (a že právě tyto aspekty mohou přinášet společensky nežádoucí prvky), ustavila prvotní názory týkající se existence nedokonalostí trhu a z toho vyplývající potřeby jeho regulace. Zárodky antimonopolních zákonů lze ale rozpoznat v ještě hlubší minulosti, u starověkých obchodních civilizací Číny, Babylónie a Indie. Tyto akty zakazovaly slučování a spolčování obchodníků (zejména s cílem zadržování zboží mimo trh a z toho vyplývajícího zvýšení cen). V předřímském období rovněž existovaly monopolistické tendence a dohody o cenách a rozdělení trhů, které byly ovšem sankcionovány pokutami. V 6. století našeho letopočtu vydal římský císař Justinián rozsáhlé dílo *Corpus Juris Civilis Justinianum*, které obsahovalo antikartelové, antimonopolní a protilichvářské zákony (vzdáleně podobné těm současným). Pro středověk bylo charakteristické vytváření a podpora monopolů udělováním privilegií a výlučných práv (také prostřednictvím tzv. cechovního systému). Merkantilismus pak se svým důrazem na výrobu přišel s názorem, že konečný přínos pro státní pokladnu je nadřazen ochraňně spotřebitelů. K zformulování první ucelené teoretické koncepce ochrany hospodářské soutěže tak dochází až s příchodem anglického ekonoma Adama Smithe.

2) Např. někteří liberálové dokonce tvrdí, že ve svobodné společnosti nesmí nic takového jako zákon o hospodářské soutěži či nějaký státní antimonopolní úřad ani existovat (viz Kinkor, 1996 nebo Block, 1994).

3. Klasická koncepce svobodné soutěže

Koncepce svobodné soutěže klasického liberalismu vychází z předpokladu, že jednotlivec zpravidla sleduje hlavně své vlastní zájmy a dosažení svých vlastních cílů. Smith (2001) k tomu říká, že jednotlivce vede jakási neviditelná ruka, aby nepomáhal k dosažení cíle, o který mu vůbec nejde. A to, že jemu o nic takového nejde, nemusí být vždy společností nějak na újmu. Tím, že jde za svým sobeckým zájmem, prospěje mnohdy zájmu společnosti vydatněji než když mu chce opravdu prospět (viz Friedman, 1993). Samoregulující koordinační mechanismus neviditelné ruky je tak výrazem liberální víry v existenci přirozené harmonie protichůdných zájmů ve společnosti.³⁾ Základ společenských a ekonomických struktur podle této koncepce představuje soukromé vlastnictví a neomezená svoboda jednání individua (jen při vymezení právního rámce, tedy tzv. pravidel hry) ve všech oblastech ekonomické aktivity.

Svobodná soutěž je pak nástrojem kontroly hospodářské moci a není tedy třeba používat státní moc. Stát má pouze právně zajistit systém svobody, která zabezpečí trvalou platnost neomezené soutěže. Tento názor odpovídá heslu francouzských fyziokratů *laissez faire, laissez passer* (nechte být, nechte plynout).⁴⁾ Toto učení vychází z názoru, že ekonomické aktivity se přirozeně přizpůsobí ku prospěchu všech, pokud do nich nebude zvenčí zasahováno. V této souvislosti připomeňme, že klasikové monopol považovali za důsledek státních aktivit.

„Zřídka kdy se sejdou příslušníci téhož druhu podnikání, i když je to jen k zábavě a rozptýlení, aby se nakonec jejich rozhovor nestočil na nějaké punktování proti společnosti nebo na vymýšlení nějakého způsobu, jak zvýšit ceny“ (Smith, 2001, s. 116-117).

Protože soutěží uvolněné síly musejí být udržovány v žádoucích mezích, pro stát existuje intervenční prostor, který rozpracoval zejména John Stuart Mill (2004). Snažil se mj. o doplnění klasické politické ekonomie sociálními otázkami. Podle něj má stát právo zasahovat např. tehdy, když se rozhodování a volba spotřebitelů deformují nedostatkem informací, když nemohou být kolektivní statky poplácány individuálně, když jde o základní otázky sociálního zabezpečení nebo když jsou v soukromé sféře ohrožovány přirozeně spravedlivé zájmy. Zároveň též uznává nutnost dohledu nad tzv. přírodními monopoly.

4. Neoklasická ekonomická škola

V druhé polovině 19. století zahájila marginalistická revoluce, navazující na Adama Smitha, změnu ekonomického paradigmatu. Neoklasická analýza se ale narodil od klasiků soustředila na statickou rovnováhu, a• už ve formě cambridgeského *ceteris paribus* (za jinak stejných podmínek) či lausannské agregace. Dynamická role konkurence nebyla neoklasiky uvažována a značným způsobem tak odtrhovala jejich ekonomické myšlení od reality. Přesto se však neoklasická teorie stala základem pro formulaci alokačně a výrobně efektivního modelu dokonalé konkurence (s výrazným vlivem na meziválečnou praktickou hospodářskou politiku) či dvou modelů nedokonalé konkurence (bližších realitě a zdokonalujících

3) Idea neviditelné ruky je rozvíjena v podobě moderních liberálních principů neorakouského filosofa a ekonomy Friedricha Augusta von Hayeka (1994). Vývoj spontánně vzniklých institucí (tzv. spontánní řád) je podle něj zárukou, že se společnost bude bezděky vyvíjet ku prospěchu všech jejích členů.

4) Jde o doktrínu, podle níž by měl stát v ekonomické oblasti intervenovat co možná nejméně a svoji roli omezit na ochranu osob a vlastnictví, národní obranu a poskytování omezeného množství veřejných statků, např. cest a přístavů.

neo-klasickou ekonomickou teorii pomocí metod, které Alfred Marshall (1920) využil k analýze dokonalé konkurence), monopolistické konkurence Edwarda H. Chamberlina (1938) a nedokonalé konkurence Joan V. Robinsonové (1934). Oba posledně zmiňované modely z počátku 30. let minulého století jsou standardní součástí mikroekonomické teorie hlavního proudu a staly se hospodářsko-politickým východiskem po skončení druhé světové války.

Chamberlinův model pracuje s heterogenitou produktu jakožto monopolistickým faktorem (výrobce má na svém úzkém trhu signifikantní tržní sílu). I Robinsonová (1934), která vymezila podmínky dokonalé konkurence jako velký počet tržních subjektů, homogenní produkt a dokonalé informace, ve své koncepci uvažovala spotřebitelské preference (jde tak o zásadní odlišnost od dokonalé konkurence počítající s homogenitou produktu a spotřebitelskou rozhodovací indiferencí). Tito dva anglosaští ekonomové pracovali se všemi modelovými tržními strukturami – tzn. i s oligopolem (neboli malou skupinou) a monopolem. Nejznámějšími modely zkoumajícími oligopolní trh jsou potom oligopol Cournotův (strategickou proměnnou je zde množství) a Bertrandův (strategickou proměnnou je cena) – tyto modely se rovněž staly integrální teoretickou součástí mikroekonomie. Na Chamberlinovy studie vzájemných reakcí tržních subjektů později navázala teorie her (neboli koncept strategického rozhodování beroucí v úvahu očekávaná rozhodnutí konkurenčních hráčů). V souvislosti s teorií her upozorníme na teorii rovnováhy amerického nositele Nobelovy ceny Johna F. Nashe a na fakt, že teorie her nachází v moderní antimonopolní politice uplatnění např. ve formě tzv. leniency programu (zjednodušeně řečeno jde o program mírnějšího postupu soutěžních úřadů vůči zárcům kartelu, kteří poskytnou příslušné usvědčující důkazy proti němu, ačkoliv bývali jeho členy).

5. Koncepce dokonalé konkurence (Freiburská škola)

Koncepce dokonalé konkurence Freiburské školy (mezi její hlavní představitele patří např. Walter Eucken či Ludwig Erhard) je založena na německé variantě neo-liberalismu zvané ordoliberalismus, která vznikla v meziválečném období (viz Klusoň, 1998). Podle něj má být prostor pro působení svobodné hry co největší, ale naproti tomu musí existovat institucionální struktura, která zabezpečuje, že hospodářské procesy probíhají organizovaně (tedy státem vytvořený právní řád). Tím se tato ekonomická škola liší od názorového proudu laissez faire, podle kterého přirozený řád vznikne již tehdy, když je poskytnuta svoboda (utváření pravidel hry je tedy hospodářskou politikou přenecháno jednotlivci a probíhá spontánní evoluce a selekce – F. A. von Hayek v souvislosti s cílenou tvorbou soutěžního řádu přímo varuje před pýchou rozumu). Podle Euckena (2004) se ale poskytnutí svobody může stát zároveň jejím ohrožením (prostřednictvím probuzení mimořádného úsilí soukromé moci, které může svobodu ničit). Hospodářská politika podle něj musí počítat se skutečností, že universálně existuje tzv. sklon k tvorbě monopolu. Eucken také varoval před přerodem monopolizovaného hospodářství v centrálně řízenou ekonomiku (prostřednictvím zisku politického vlivu mocenskými skupinami – a je to právě soutěžní prostředí, které tomu podle ordoliberalů brání).

Stát má být tedy podle ordoliberalů silný, zejména v působení proti snaze dosáhnout monopolního postavení nebo tvorbě dohod mezi podnikateli – na soutěžních trzích totiž podle nich implicitně existuje tendence k minimalizaci nákladů, přechodnému zvýšení podnikatelského zisku a jeho pozvolnému vyčerpávání. Do-

konalá konkurence musí být ustavena pokud možno všude.⁵⁾ Pokud tato konkurence na daném trhu není možná, pak má stát přistoupit ke zvláštnímu režimu – příkazovat či zakazovat určité chování. K jejímu uskutečnění má napomáhat např. rozbití příliš mocných podniků, kontrola koncentrace (dohledem má být pověřen na vládě nezávislý orgán), regulace monopolu či zákaz kartelů (s výjimkami). Vzhledem k tomu, že reálný svět je jiný, než model dokonalé konkurence předpokládá, otevírá se zde nekonečný prostor pro vládní zásahy do ekonomiky se všemi z toho plynoucími důsledky (viz Kirzner, 1998). Všichni zastánci liberalismu se pak shodují na tom, že účinné prosazování (centrální) kontroly vede ke zničení systému svobodného podnikání.⁶⁾

Učení Freiburské školy, kladoucí státu za povinnost tvorbu právního institucionálního řádu a dohled nad jeho vynutitelností, se promítlo do tvorby sociálně tržního hospodářství v poválečném Německu – jeho politickým architektem se stal tehdejší spolkový ministr hospodářství Erhard. A byl to právě ordoliberalismus, který největší měrou ovlivnil německé antimonopolní zákonodárství po druhé světové válce (i když konečná zákonná úprava byla i díky tlaku zvláštních zájmových skupin částečně odlišná), což má velmi důležité hospodářsko-politické souvislosti s politikou ochrany hospodářské soutěže v současné Evropské unii (viz Krabec, 2004).

6. Institucionální přístup

Americký institucionalismus byl kritickou reakcí ekonomické teorie na úplně opominutí role institucí v moderní tržní ekonomice neoklasickou školou. Zasazuje lidské racionální rozhodování do společenského kontextu a považuje trh za instituci, nikoliv pouhý nástroj optimální alokace zdrojů. Tento směr ekonomického myšlení se v USA rozvíjel až do konce druhé světové války (podílel se na reformách Rooseveltova New Dealu) a zajímal se o institucionální evoluci. Mezi jeho nejvýznamnější představitele patřil i Gardiner C. Means a John K. Galbraith (viz Holman, 2001 nebo Sojka, 2000). Podle Meanse zájmy monopolů nejsou se společenskými zájmy v rozporu a jejich aktivity jsou celospolečensky prospěšné. A to i přesto, že trh v monopolizované ekonomie neplní svou rozhodující funkci – a právě proto, že ekonomické rozhodování je v rukou managementů monopolně kontrolovaných trhů. Monopolně stanovené ceny považuje za typické pro celé hospodářství (a nejen tedy pro koncentrované trhy).

Galbraith považoval monopolizaci za zcela nevyhnutelnou, nezvratnou tendenci. Ovšem podle něj by měl být dán hospodářství volný průběh, neboť pozice moci nemá dlouhé trvání, protože na opačné straně trhu jsou automaticky vytvářeny vyvažující koalice, které původní moc neutralizují. Stát by pak měl pomoci takovému utváření protimoci (v podobě kartelů a fúzí) organizovat. Malé podniky se tak mohou bránit velkým, ale protikartelový zákon jim bere jedinou zbraň z ruky. Tato teorie se příliš neosvědčila, koncentrace výroby by totiž mohla mít za následek další a další, nekončící proces koncentrace. Nakonec by tak vznikl svět bilaterálních monopolů (tzv. svět korporací) zcela ovládajících hospodářskou politiku.

5) Podle Hayeka (1994) je ale dokonalá konkurence něco mimořádného, k čemu se lze přiblížit pouze v několika málo případech. Kladení zcela nerealistických a přemrštěných měřítek toho, čeho by měla konkurence dosahovat, tudíž podle něj často vede k mylně nízkému hodnocení toho, čeho reálně dosahuje.

6) Hayek (viz Ježek, 2001) navíc argumentuje, že nemá smysl, aby byly výrobci vedeni k tomu, aby se chovali jako kdyby dokonalá konkurence existovala, nebo aby prodávali za ceny, které by platily za dokonalé konkurence, protože není známo, jaké by bylo konkrétní požadované chování nebo jaká by se utvářela cena, kdyby dokonalá konkurence existovala.

Galbraith ve svém díle (1983) obviňuje americký Senát z nakloněnosti ke skupině bohatých vlastníků. Koncentrace moci dala podle něj trustům možnost koupit si zákonodárce a veřejné činitele, aby získali podporu státní moci. Začíná pak vláda tzv. technostruktury.⁷⁾

„John D. Rockefeller přitahoval jako nejbohatší muž Spojených států amerických pozornost. Jeho názory byly ovlivněny vlastnictvím moci a tužbou po společenské likvidaci chudých (a tedy i slabých). Jeho přání byla považována za správná. Nyní ovšem naštěstí nedává moc per se automatický přístup ke koncentrované vládě. Bohatí si nyní musejí najímat PR firmy, aby získali pro svá přesvědčení ostatní. Nebo se snaží přesvědčit politiky. Nebo se politiky stanou“ (viz Galbraith, 1983, s. 50).

7. Neo-rakouský pohled

Na současnou podobu teoretických koncepcí hospodářské soutěže měly (zejména ve Spojených státech amerických od poloviny minulého století) signifikantní vliv názorové teze dvou klíčových osobností neorakouského stylu ekonomického myšlení – Ludwiga E. von Misesa a Friedricha A. von Hayeka. Tito ekonomové se proslavili zejména svou nesmiřitelnou kritikou kolektivismu, resp. intervencionismu. Rakouský styl ekonomického myšlení duchovně navazoval na liberalismus klasické školy, nicméně posun paradigmatu ekonomie hlavního proudu směrem k neo-klasické analýze dokonale konkurenční rovnováhy podle Kirznera (1998) umožnil a přinutil Rakušany formulovat svůj vlastní přístup.

Mises (1998) říká, že monopolní ceny lze trvale požadovat, pokud nejsou umožňovány státními zásahy, jen na základě disponování surovinami a přírodními silami. Osamocený zpracovatelský monopol dosahující vyšších zisků než obvyklých by totiž podle něj podnítil zakládání konkurenčních podniků, jejichž působení by zlomilo monopol, načež by se ceny a zisky zase vrátily na obecnou míru. Představa univerzálního kartelu a univerzálního monopolu zpracovatelského průmyslu je podle Misesa (2002) zcela nereálná a jejich výskyt byl pokaždé umožněn jen určitými legislativními opatřeními, patenty a systémem koncesí.

„Skutečně proveditelné světové monopoly se mohou týkat jen několika málo druhů prvovýroby ... Národohospodářům, kteří se nedokáží při posuzování národohospodářských problémů oprostit od instinktů závidět, se tyto monopoly jeví již proto škodlivými, že by musely majitelům vynášet zvýšený zisk. Kdo se na věci dívá nezaujatě, sezná, že vedou k úspornějšímu užívání nerostných surovin, jež má lidstvo k dispozici v omezeném množství. Závidí-li někdo monopolistům zisk, lze jej nechat plynout do veřejných pokladen zdaněním důlní renty, aniž by bylo třeba očekávat jakékoliv nepříznivé národohospodářské následky“ (viz Mises, 1998, s. 80-81).

Monopolista podle Misesova názoru neovládá trh a není ani schopen diktovat ceny. O ovládnutí trhu a cenovým diktátu lze hovořit jen tehdy, není-li daný výrobek v nejpravdějším a nejpřísnějším slova smyslu existenčně postradatelný a nahraditelný žádnou náhražkou. Tento předpoklad není podle něj dán u žádného výrobku. Mises (viz Kirzner, 1998) celkově klade důraz na dynamickou povahu tržního procesu, který je poháněn podnikatelskou vidinou dosažení budoucích zisků v radikálně nejistém světě.⁸⁾

I podle Friedricha von Hayeka není trh klidovým stavem, nýbrž dynamickým procesem nepřetržitých změn. Výsledky třeba i nedokonalé konkurence proto pod-

7) Galbraithovu technostrukturu představuje jakási nová společenská elita provádějící strategická rozhodování ve velkých korporacích (s cílem hospodářského růstu, nikoliv zisku) – ekonomika se tak stává stále plánovitější.

8) Pro Misesa (1996) je vůbec každá lidská bytost podnikatelem a její individuální ekonomická rozhodnutí jsou právě tím, co nazýval human action (lidským jednáním).

le něj mohou být lepší ve srovnání s jakýmkoliv stavem, který může přivodit centrální řízení.⁹⁾ Pokud je monopol výsledkem vlastnictví vynikající dovednosti nebo nějakého jedinečného výrobního faktoru, sotva by bylo podle Hayeka (1994) spravedlivé nutit jej, aby jeho ceny jen pokrývaly mezní náklady a nemohl tak dosahovat monopolního zisku (v těchto případech je pak možné hovořit o trestání za to, že si tržní subjekt počíná lépe než kdokoli jiný).

„Kdyby byly budoucí náklady každého výrobce ... objektivně zjistitelnou veličinou, která by mohla být nějakou dozorčí autoritou jednoznačně určena, mohlo by mít smysl požadovat, aby se výrobci měli k tomu, aby prodávali za mezní náklady ... Není tudíž ... obecně možné, aby někdo zvenčí objektivně určil, zda velký rozdíl mezi cenou a náklady, jenž se projevuje ve vysokých ziscích a je dán nějakým zdokonalením techniky nebo organizace, je pouhým adekvátním výnosem z investice (tzn. takovým výnosem, jehož očekávání postačovalo k tomu, aby odůvodnilo podstoupené riziko)“ viz Hayek (1994, s. 327).

Pokud velké nahromadění materiálních zdrojů umožňuje dosáhnout lepších výsledků v podobě zdokonalených nebo levnějších výrobků nebo žádanějších služeb než jaké poskytují menší organizace, každé rozšíření moci tohoto druhu musí být podle Hayeka považováno za prospěšné samo o sobě. Jediná korporace by podle něj moc nad chováním lidí nezískala, ani kdyby byla tak efektivní, že by vytlačila veškerou konkurenci – dokud je ochotná dodávat komukoli, kdo si přeje její výrobky, všichni její zákazníci na tom budou kvůli její existenci lépe a nedá se říci, že by na ní záviseli. Za hlavní považuje Hayek to, že nikoliv monopol jako takový, ale pouze zabraňování konkurenci je škodlivé. Nejnebezpečnější je potom možnost diskriminovat konkrétní subjekty (zejména skutečné či potenciální konkurenty) a přimět je tak k chování (resp. respektování určitých pravidel chování na trhu), které monopolistovi vyhovuje. To by mělo být podle jeho názoru jednoznačně zakázáno. Lepší než udělat z toho trestný čin je podle Hayeka to, aby toto jednání bylo základem nároku na odškodnění – správným přístupem je pak prohlášení každé omezující dohody za neplatnou a právně nevymahatelnou, a to bez jakýchkoliv výjimek (což je účinnější řád než dalekosáhlá pokuta za kartelizaci či neomezený dohled, které by výjimky obsahovaly). Hayek (viz Ježek, 2001) říká, že je důležitější, aby vláda monopolu nenapomáhala, než aby proti monopolu bojovala.

„Nepochybují, že ... všeobecný zákaz všech kartelů, kdyby se důsledně prováděl, by byl lepší než jakákoli neomezená moc daná autoritám za účelem zabránit pouze zneužívání. Tato moc vede k rozlišování mezi dobrými a špatnými monopoly a zpravidla k vládám, které se začnou starat více o ochranu dobrých monopolů než o potírání těch špatných ... Zdá se, že zákaz pod pokutou nelze provést bez neomezené moci udělovat výjimky nebo bez toho, že se na soudy klade obtížný úkol rozhodovat, zda konkrétní dohoda je nebo není ve veřejném zájmu“ (viz Hayek, 1994, s. 338).

8. Koncepce optimální intenzity soutěže

Novelizace německého Zákona proti omezování soutěže, přijatá Spolkovým sněmem v roce 1973, byla teoreticky podložena koncepcí Erharda Kantzenbacha. Došlo tak k mírnému odklonu teoretické fundace německé antimonopolní politiky od ordoliberalní tradice padesátých let k aktivistické regulační politice let šedesátých. Schválením zákonné novely došlo rovněž k institucionalizaci tzv. Monopolní

9) V tom se s ním shoduje např. Friedman. A dále, podle Hayeka (1990) je monopol řízený státem nejhorším typem monopolu, protože právě stát mu dává legalitu počínání. Dalo by se podle něj říci, že je lepší, když je monopol v rukou jednotlivce než v rukou skupiny.

komise v čele s předsedou Kantzenbachem. Zmíněný zákon tvoří dodnes těžké těžiště německé soutěžní regulace.

Kantzenbachův přístup tzv. optimální intenzity konkurence považuje dokonalou konkurenci za tak extrémní případ, že není funkční. Cílem má být naopak vytvoření optimální intenzity soutěže s přesně definovanými požadavky (např. rychlý technologický pokrok v reakci na konkurenci – důraz je tedy kladen i na tržní dynamiku, tzn. flexibilitu a inovace). Doporučovaným ideálním tržním modelem je široký oligopol s mírnou diferenciací produktu, protože jeho zásadní nedostatek – sklon ke kartelizaci – nemá podle tohoto teoretického přístupu dlouhého trvání a sám brzy vymizí. Stát k dosažení a udržení tohoto optimálního stavu může použít i opatření v podobě rozbíjení příliš úzkého oligopolu (např. pomocí zabraňování restriktivním dohodám) nebo v podobě podpory homogenizace příliš diferencovaných produktů či kooperace subjektů na příliš atomizovaném (polypolním) trhu.

9. Neo-klasická koncepce svobodné soutěže

Neo-klasický koncept svobodné soutěže byl Erichem Hoppmannem původně rozvinut jako kritika koncepcí dokonalé a optimální soutěže v druhé polovině 60. let 20. století. Hoppmann navázal na dynamický přístup klasické ekonomické školy a jeho teorie byla dále konkretizována a ovlivňována zvláště myšlenkami Hayeka (takže je možné, jak uvidíme dále, pozorovat blízkost Chicagské školy). V Německu přístup Hoppmanna dodnes stojí v opozici k ekonomickému myšlení Kantzenbacha.

Pojetí hospodářské soutěže z hlediska dokonalé konkurence liberální ekonomové kritizují zejména z důvodu jeho naprosté statickosti (jde o okamžikovou fotografii tržní struktury), oslabení motivace produktových a produkčních zlepšení, neexistence nejistoty a nedosažitelnosti úspor z rozsahu. Dokonalá konkurence tedy vylučuje skutečnou podstatu a pravý obsah procesu konkurence (tzn. proces hledání příležitostí, cenového přizpůsobování, konkurenční reakce, inovace a diferenciací produktu).¹⁰⁾ Pro neo-klasickou teorii svobodné soutěže jsou podle Fíbirové a Kasana (1992) charakteristické následující teze:

- non-dilema, tj. zabezpečení svobody tržního jednání zároveň zajišťuje ekonomickou efektivnost výsledků (hospodářský růst, alokační efektivnost, technický pokrok atd.);

- rule-of-law, tj. politika soutěže se vyčerpává vytvořením negativních právních norem, které jako zákazy per se (bez výjimky)¹¹⁾ musí vytvářet pravidla hry pro uvážlivý tlak volné soutěže, aniž by ovšem rozsáhle omezovaly tržní chování podobně jako pravidla pozitivní;

- non-separabilis, kdy není přípustné izolovat jeden analyzovaný trh a tím ho vytrhnout ze systému celkového tržního procesu, tzn. že jednotlivé tržní procesy jsou subsystémy celkového tržního procesu.

Jde tedy o navržení systému pravidel obsahujícího výlučně zákazy a zároveň respektujícího klasický požadavek maximální svobody soutěže, tzn. svobodu inovace, imitace a kontraktace – z toho pak vyplývá přirozenost boje proti jejím překážkám, např. v podobě snahy o zamezení domluveného rozhodování členů kartelů. Svoboda soutěže je považována za cíl hospodářské politiky samotný, nikoliv pouhý nástroj k dosažení cílů jiných.

10) Stát podle liberálních ekonomů pod hrozbou násilí diktuje, kdo a za kolik může prodávat a s kým může či nemůže fúzovat (viz Kinkor, 2003).

11) Pokud má totiž někdo právo činit to, co ostatní nesmí, pak bude samozřejmě ve výhodě a právě díky takovýmto výhodám mohou podle Hayeka (1990) vznikat společnosti řídící trh – monopoly.

10. Koncepce účinné soutěže (Harvardská škola)

Koncepce účinné (funkceschopné; původní anglický termín *workable*) soutěže Harvardské školy (např. Edward S. Mason nebo John M. Clark, který toto označení na konci třicátých let dvacátého století zavedl) spočívá ve zkoumání, nakolik je tržní soutěž v daném případě funkční, tj. dynamicky účinná. Lze zde nalézt jistou příbuznost s Kantzenbachovou teorií (která rovněž vychází z kauzálního tržního vztahu popsaného dále). Harvardský přístup se v různých aspektech inspiroval ekonomickým myšlením Chamberlina (vliv struktury trhu na chování tržních subjektů) a Galbraitha (velké subjekty nesledují preference spotřebitelů, nýbrž své vlastní). Tržní výsledky jsou podle charakteristického schématu této školy dány tržním chováním a tržní strukturou.

V Harvardské škole lze rozeznat dva směry: strukturalisty (např. Joe S. Bain), kteří nepřikládají tržnímu chování žádný zvláštní význam, a behavioristy (např. Frederic M. Scherer), kteří mluví o opaku. V druhé polovině minulého století tento, v americké literatuře nejrozšířenější směr ekonomického myšlení, který měl také rozhodující vliv na praktickou hospodářskou politiku USA v oblasti ochrany hospodářské soutěže, zaznamenal posun pozornosti směrem od tržní struktury k chování firmy. Teoretický koncept Harvardské školy byl rozšířen o tzv. chování zneumožňující vstup do odvětví neboli praktiky vytvářející tržní moc, resp. monopolní zisky na základě vysoce koncentrovaných trhů tam, kde by jinak neexistovaly (antimonopolní zákony proto obvykle výslovně zakazují určité druhy chování). Alfred E. Kahn (viz Zemplinerová, 1991) popsal tento vývoj tak, že ekonomie zabývající se organizací odvětví se vzdala představy o výlučné exogenitě struktury jakožto determinant chování a stále více se soustřeďuje na chování podniků, pomocí kterého lze ovlivnit strukturu obecně a podmínky vstupu zvláště. Současní přívrženci tohoto ekonomického učení se zabývají tzv. strategickým chováním, např. ve formě zastrahování konkurentů.

Proti tržní moci je nutno, podle názoru této ekonomické školy, bojovat kvůli neefektivnostem vstupu i výstupu monopolu, kartelizace a selekce (tj. např. cenová diskriminace) a kvůli existenci nákladů monopolního boje (např. reklamních nákladů). Harvardská škola vychází z přesvědčení, že tržní moc per se je škodlivá a dominantní podniky musí proto být postaveny mimo zákon (viz Kaysen, Turner, 1959).¹²⁾ V tomto smyslu Harvardská škola usiluje o upevnění a posílení základních amerických antimonopolních zákonů a zejména článku 2 zákona Shermanova z roku 1890, čímž se diametrálně liší od školy Chicagské (viz dále), která naopak navrhuje jeho zrušení.

Těžiště ekonomické analýzy je tedy ve struktuře trhu. Silně koncentrovaná tržní struktura je automaticky spojována s monopolním chováním (tyto dvě formulace jsou dokonce považovány za synonyma). Harvardská škola konečně vyvozuje hypotézu, že ziskovost roste s tržní mocí (a ta s koncentrací výroby). Po druhé světové válce pak poskytoval kauzální vztah *structure-conduct-performance* (struktura-chování-výsledek neboli S-CH-V) jakési intelektuální zdůvodnění proti-

12) Také institucionalista Olivier E. Williamson (1983) hovoří o tom, že existence dominantní firmy by měla být považována za chybu trhu, která opravňuje vládu k intervenci. Jeho argumentace hovoří o tom, že dekoncentrace zvýší počet konkurentů a případná malá oběť úspor z rozsahu bude nahrazena přínosem z konkurence.

monopolní politiky a zejména požadavku existence silného antimonopolního úřadu optimalizujícího tržní prostředí.¹³⁾

Harvardská škola právě z tohoto vztahu vychází. Struktura je charakterizována počtem a velikostí subjektů na trhu, rozsahem jejich integrace, rozsahem diference produktu, snadností vstupu na trh, stupněm jeho transparentnosti a stářím odvětví. Pod pojmem chování se rozumí jednání firem na trhu (mezi sebou navzájem i s protější stranou trhu), výsledná rozhodnutí a způsoby rozhodování (ve smyslu nezávislosti či naopak koluzivnosti). V případě výsledku je sledováno působení firem na ekonomický blahobyt, na alokační a výrobní efektivnost (viz Žák, 2000).

11. Koncepce přežití (Chicagská škola)

Koncepce přežití Chicagské školy (např. Friedman a Stigler) vychází z učení neo-rakouské školy (tu reprezentuje zejména Mises, Hayek, Kirzner a Rothbard) a je možné nalézt jistou podobnost s klasickou koncepcí svobodné soutěže. Pro neo-rakouskou školu je typické procesní myšlení, které staví na základech spontánní evoluce a má dlouhodobou časovou perspektivu. Akcentuje tedy stav nejistoty a neustále se měnící nerovnováhy.¹⁴⁾ Pro automatické dosažení pareto-optimalní (tj. efektivní na vstupu i výstupu) výroby je podle obou těchto směrů ekonomického myšlení nezbytné co možná nejširší osvobození od zasahování státu. Toto optimum nepředpokládá dokonalou konkurenci, nýbrž jen to, že neexistují překážky tržního pohybu, např. vládní garance monopolního privilegia (a existuje tak potenciální konkurence, pro kterou je trh – v duchu teorie Baumola, Panzara a Williga (1982) – tzv. vybojovatelný), a že trh adekvátně funguje při šíření informací o příležitostech – tento skromný cíl ale nebyl podle Hayeka (viz Ježek, 2001) nikdy dosažen.

Rozdíly mezi zmíněnými školami jsou velmi malé, jde např. o úplné zrušení ochrany hospodářské soutěže prosazované některými Rakušany oproti chicagskému pravidlu rozumnosti, které porovnává možné společenské výnosy a náklady případného antimonopolního opatření a bere přitom v úvahu veškeré okolnosti konkrétního případu, čímž se liší od zásady per se. Při posuzování rozvoje trhu má výchozí funkci tzv. Stiglerův test přežití: co dlouhodobě přežívá, je efektivní. Tržní procesy potom mají k pareto-optimu věst automaticky a antitrustových aktivit má postačovat pouze malé, víceméně preventivní a korigující množství. Historie americké ekonomiky dvacátého století prověřila, že umírněný program boje proti monopolům stačí.¹⁵⁾

„Zatímco v poslední době se vlády všeobecně snažily kontrolovat monopoly ve výrobě ... a často v této oblasti používaly přehnaně přísná měřítka, v mnohem rozsáhlejších oblastech (doprava, práce, zemědělství, finance) monopolu zároveň vědomě napomáhaly ... Antikartelové a antitrustové zákonodárství také většinou mířilo na spojování několika málo velkých firem a zřídka se účinně dotklo restriktivních praktik velkých skupin menších firem organizovaných v odvětvových svazech ... Jestliže k tomu přidáme míru, v níž se monopolům pomáhalo cly, průmyslovými patenty ...

13) Antimonopolní zákonodárství vyspělých tržních ekonomik tak často na základě uvedené úvahy vyznačuje velikost tržního podílu, který je považován za kompatibilní se zachováním konkurenční struktury odvětví (nejčastěji 20 %), a podílu, který je s ním již neslučitelný (40 %). V praxi se tento přístup potýká s problémy, jako např. s časovým, prostorovým a věcným vymezením tzv. relevantního trhu.

14) Např. Kirzner (1998) se jím zabývá v rámci teorie podnikatelského objevování ziskové příležitosti. Schumpeter (1994) pracuje s tzv. dynamickou teorií podnikatele – inovátora, jehož aktivita vede k tzv. kreativní destrukci, k realokaci výrobních faktorů a k restrukturalizaci ekonomiky (viz Mansfield, 1974).

15) Zkušenosti s působením antimonopolních zákonů skutečně opravňují k určité skepsi, hodnotíme-li jejich účinnost při udržování soutěžního prostředí. Zemplinerová (1991) uvádí jako příklad velmi malou či dokonce nulovou efektivnost kontroly ilegálních cenových dohod.

a principy zdanění, je možné se dobře ptát, zda by byl monopol vůbec kdy jaký problém, kdyby se vláda pouze držovala toho, aby monopoly zvýhodňovala“ (viz Hayek, 1994, s. 339-340).

Celé učení bylo nejprve formulováno jako kritika Harvardské školy a její hypotézy struktura-chování-výsledek (včetně používání souvisejících statistických a ekonometrických metod), kterou považuje za neopodstatněnou (a navíc nebezpečnou z hlediska podpory zbytečných státních intervencí). Chicagští ekonomové odmítají existenci přímého vztahu mezi koncentrací a monopolní mocí. Odmítají tedy i umělé rozbíjení velkých koncentrovaných podniků, protože vysoká koncentrace může být podle nich zdůvodněna úsporami z rozsahu, nízkými náklady na výrobu či kvalitním řízením. Redukce velikosti podniku pak podle nich vede ke ztrátě efektivnosti – kromě toho tak dochází i k potrestání úspěšného soutěžitele. Obě ekonomické teorie se zásadně liší v pojetí příčin tržní síly: Chicagská škola mluví o výsledku lepší efektivnosti, Harvardská o zneužití postavení na trhu. Chicagská škola zpochybňuje existenci umělých bariér vstupu konstruovaných bez zásahu státní autority, které analyzuje Harvardská škola. Také chování vedoucí k vyloučení soutěže (např. zvýšení reklamních výdajů či produktovou diferenciací) shledává nezávadným, např. jako důsledek projevených spotřebitelských preferencí. Anti-trustovou politiku tak Chicagská škola interpretuje jako politiku chránící existující tržní strukturu před destabilizujícími vlivy. Považuje ji tedy za zbytečnou z těch důvodů, že ochraňuje neefektivní firmy, diskriminuje zvýšením cen (ve snaze vyhnout se žalobám) a narušuje konkurenci omezením fúzí. Harvardská škola totiž usiluje o striktní zákaz nejen horizontální, ale i vertikální integrace, a argumentuje např. tím, že kýžené úspory z rozsahu lze dosáhnout i vnitřním růstem. Chicagské učení oponuje, že svobodné rozhodnutí o fúzi vychází z ekonomické kalkulace a proto je efektivní – zákaz fúzování tak nepodporuje konkurenceschopnost odvětví a porušuje práva vlastníků na uzavírání dobrovolných dohod.

Jako objektivní ex post test správnosti podnikatelských rozhodnutí je chicagskými ekonomy uznáván jedině samotný tržní proces, od státu totiž nelze očekávat rozumný způsob náhrady. Trh není hodnocen podle své struktury či chování na něm, ale pouze podle alokační a výrobní efektivnosti, která je jediným cílem chicagské protimonopolní politiky (Harvardská škola naproti tomu usiluje také o spravedlivou distribuci příjmů a zmiňovanou dekoncentraci). I v případě, že je monopol efektivní a zamezí tak vstupu nových podniků, není to odůvodnění státního zásahu.¹⁶⁾

„Je-li na trhu, kam právě vláda nebrání v přístupu ostatním, pouze jedna firma proto, že v daném okamžiku ostatní podnikatelé nevstupují na tento trh, neznamená to, že v budoucnu na trh nevstoupí noví inovativní podnikatelé, kteří velmi rychle zbaví původního monopolistu jeho výsadního postavení. Začne-li ovšem vláda nějaké odvětví regulovat (vydá-li licenci umožňující výhradní působení na nějakém trhu), vytváří novým podnikatelům bariéry vstupu na trh ... Výrobce, který není chráněn před vstupem potenciálních konkurentů, nepředstavuje monopol v žádném relevantním smyslu ... Síla určovat si cenu ovšem neohrožuje proces konkurence, protože jí může být využito pouze s plným vědomím, že rostoucí cena může ve skutečnosti pouze vyzvat nové výrobce, aby přišli na jeho trh konkurovat“ (viz Kirzner, 1998, s. 8 a 69).¹⁷⁾

16) Na obranu monopolu navíc existuje argument v podobě Schumpeterovské hypotézy (viz Pleva, 1991). Podle ní jsou monopoly motorem dynamického růstu invencí a technologických změn v tržní ekonomice. Mají totiž (díky potenciálním dočasným mimořádným ziskům z inovace) silný stimul k investování do výzkumu a vývoje. Podle této hypotézy si jen velké firmy mohou dovolit rozsáhlé náklady na inovace a marketing nových produktů.

17) Také Armentano (2000) a Rothbard (2001) ukazují, že relevantní monopolní struktury mohou vzniknout pouze zásahem státu, který je dál také udržuje. Jediným způsobem, jak může vláda podle nich zajistit svobodný proces tržní konkurence, je odstranění zvláštních privilegií a práv, které sama udělila a které nadále garantuje, tzn. pouhá ekonomická deregulace a nikoliv protimonopolní zákonodárství.

Friedman (1993) definoval tři hlavní zdroje monopolu: technické okolnosti (monopolní moc je v tomto případě podkopávána dynamickými změnami), soukromá tajná dohoda (tj. vytváření kartelů, k jejichž rozpadu stačí jeden nebo nanejvýše několik málo podvodníků; pokud totiž vláda kartel nepodporuje, je téměř jisté, že uspějí dosti rychle) a přímá či nepřímá vládní pomoc proti potenciálním konkurentům (tržní moc je dána úřední libovůlí, a• už v podobě cla či daňového zákonodárství apod.). Podle Friedmana v praxi vzniká monopol nejčastěji z vládní podpory tajných dohod mezi jednotlivci (využívání vlády k vytváření, podpoře a zajiš•ování kartelových a monopolních uspořádání mezi soukromými výrobci se v historii rozšiřovalo vždy mnohem rychleji než přímý vládní monopol). Nejnaléhavější potřebou v oblasti vládní politiky je odstranění opatření podporujících monopol. Podle Chicagské školy je totiž monopolní moc umožněna nikoliv koncentrovanou strukturou trhu, ale vládními intervencemi, a není tudíž podle ní nutno bojovat proti velkým podnikům, ale spíše proti státním zásahům. Chicagské učení je namířeno na likvidaci monopolu z regulace a nikoliv proti (efektivnímu) monopolu z konkurence, jehož eliminaci ponechává na přirozených tržních silách. Friedman připouští možnost existence technického monopolu, tj. přirozeného tržního stavu, kdy je technicky nejefektivnější existence pouze jediného soutěžitele. Považuje jej za důsledek příliš velkého rozsahu ochrany vlastnických práv (tj. ochrany autorským právem a neexistence zodpovědnosti za chyby v produktu). Nejmenším zlem při řešení problematiky tohoto monopolu je podle Friedmana (viz Pavlík, 1998 nebo Williamson, 1985) soukromý nekontrolovatelný subjekt oproti mnohem škodlivější státní kontrole či dokonce státnímu podniku.¹⁸⁾

Hlavní zaměření Chicagské školy lze podle Kasana (1994) shrnout takto:

- soutěžní politika by neměla za každou cenu usilovat o dokonalou konkurenci;
- státem udělované monopoly musí být co nejvíce vyloučeny;
- soukromé dohody o cenách musí zůstat zakázány, úřady by je měly pečlivě sledovat;
- monopolizace výrobních faktorů je nežádoucí, antimonopolní politika proti ní musí bojovat;
- omezení přístupu na trh může být zpravidla považováno za bezvýznamné;
- při tvorbě právních norem musí být uvažovány náklady na jejich prosazování;
- je-li to možné, musí být uplatněny jednoduché a předvídatelné zákony per se a vyloučeny škodlivé soudní pře a tím ušetřeny informační a správní náklady.

Dodejme, že pod vlivem Chicagské školy doznala americká antitrustová politika v 80. letech minulého století (tzn. za republikánské administrativy presidenta Ronalda Reagana) značných změn a dopad jejího učení na praktickou soutěžní politiku USA lze pozorovat i v současnosti, kdy v zámoří tvoří teoretickou protiváhu Harvardské koncepci S-CH-V.

12. Ostatní teoretické přístupy

Uvedené přístupy k politice ochrany hospodářské soutěže nejsou vyčerpávající, ostatní teoretické koncepce ovšem často obsahují prvky výše uvedených. Jde např. o koncepci Willekeho, která vychází z úvah Harvardské i Chicagské školy ekonomického myšlení, a také koncepci Bartlingovu, příbuznou s přístupem Hopmanna, pracující se zákazy per se i s radikálními strukturálními reorganizacemi.

18) Vláda podle Friedmana (1993) nemůže nikdy napodobit rozmanitost individuálního jednání. V dynamickém pohledu vláda nahradí pokrok stagnací, různorodost, důležitou pro experimentování, uniformní průměrností.

Jako poslední uvedme Grosseketlerovu koncepci koordinačních nedostatků, kritizující všechny stávající významné teoretické přístupy, např. z hlediska neexistence formalizovaných (a empiricky ověřitelných) charakteristik tržního procesu. Zmíněná koncepce také připouští výskyt hospodářsko-politických přehmatů státu při praktické aplikaci antimonopolních pravidel – podobně jako škola veřejné volby; státní instituce totiž pracují v prostředí evidentní informační nevýhody ve svém neprospěch a v rámci dynamického tržního procesu navíc dochází k významným časovým zpožděním. Vzniká tak vládní selhání, např. ve formě Stiglerova (1975) ovládnutí strážce-regulátora.¹⁹⁾

13. Závěr

Praktická protimonopolní politika je v delším časovém období přetvářena díky novým teoretickým přístupům jednotlivých škol ekonomického myšlení k hospodářské soutěži. Každá nová významná ekonomická teorie (např. ordoliberalismus Freiburské školy či S-CH-V kauzalita Harvardské školy) měla v historii značný vliv na postoj vládních autorit k otázce antimonopolní hospodářské politiky. Často byla diskutována možnost reformy antitrustového zákonodárství (v současnosti běžné součástí legislativy každé vyspělé tržní ekonomiky) a liberální ekonomové dokonce zmiňují i eventualitu jeho celkového zrušení. Odpůrci intervencionismu, tj. státních zásahů do tržního prostředí, mluví o trestání úspěšných a efektivních firem, jeho zastánci o zcela nezbytném boji autorit proti koncentraci ekonomické moci (resp. politicko-ekonomické moci dominujících tržních struktur).

Je zřejmé, že se např. v americké protimonopolní legislativě historicky projevuje větší důraz na vztah mezi strukturou, chováním a výsledkem, třebaže striktnost jeho uplatňování se proměňovala v čase. Je ale také zřejmé, že se v 80. letech minulého století projevila silnější tendence americké administrativy k přejímání idejí chicagského stylu ekonomického myšlení, jak v teorii, tak pro praxi. Na konkrétní podobu antitrustové politiky má na celém světě vliv i soudní praxe – ta uplatňuje spíše pravidlo rozumnosti oproti pravidlu nezákonnosti per se.

Shrneme-li, kontinentální (evropský) přístup k politice ochrany hospodářské soutěže byl v druhé polovině minulého století výrazně (a navíc i prakticky) ovlivněn Freiburskou školou a naproti tomu též myšlenkami Hayeka. Od 70. let 20. století pak proti sobě stojí Kantzenbachova a Hoppmannova koncepce. Na zámořskou (americkou) soutěžní politiku měla nejvýraznější vliv neo-klasická a neo-rakouská škola ekonomického myšlení (ta opět spíše teoreticky), přičemž v současnosti lze antimonopolní politiku USA označit za dlouhodobě formovanou teoretickým střetem Harvard vs. Chicago.

Jak řekl Herbert Spencer (viz Ježek, 1991) ve svém slavném zákoně stejné svobody, liberalismus (jehož hlavní metodou je konkurence) požaduje právo každého jedince na maximum svobody, která je slučitelná se stejným právem těch druhých. Podle Kinkora (2003) je to právě svoboda podnikání (tj. možnost užití jakéhokoliv výrobního zdroje v jakémkoliv odvětví národního hospodářství), která je tím klíčovým rámcem, který musí být pro existenci konkurence zajištěn. Svoboda je podle něj primární a konkurence (resp. soutěž) je z ní odvozená: je totiž jejím přirozeným vedlejším efektem.

19) Také Hayek (viz Ježek, 2001) upozorňuje, že všechny monopoly pod dozorem vlády mají tendenci stát se monopoly pod ochranou vlády, které přetrvávají i poté, co zaniklo jejich odůvodnění.

- Armentano, D. T.:** *Proč odstranit protimonopolní zákonodárství*. Praha, Liberální institut 2000.
- Baumol, W. J., Panzar, J. C., Willig, R. D.:** *Contestable Markets and the Theory of Industry Structure*. New York, Harcourt Brace Jovanovich 1982.
- Block, W.:** Total Repeal of Antitrust Legislation. *The Review of Austrian Economics*, 1994, č. 1, s. 35-70.
- Dědič, J., Švarc, Z. a kol.:** *Učebnice práva pro ekonomy*. Praha, Prospektrum 1994.
- Eucken, W.:** *Zásady hospodářského řádu*. Praha, Liberální institut 2004.
- Fibířová, J., Kasan, J.:** *Cenová politika a ochrana trhu*. Praha, VŠE 1992.
- Frank, R. H.:** *Microeconomics and Behavior*. New York, McGraw-Hill 1991.
- Friedman, M.:** *Kapitalismus a svoboda*. Praha, Liberální institut 1993.
- Friedman, M., Friedmanová, R.:** *Svoboda volby*. Praha, Liberální institut 1991.
- Galbraith, J. K.:** *The Anatomy of Power*. Boston, Houghton Mifflin Company 1983.
- Hayek, F. A. von:** *Cesta do otroctví* (2. vyd.). Praha, Academia 1990.
- Hayek, F. A. von:** *Právo, zákonodárství a svoboda - nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. Praha, Academia 1994.
- Holman, R. a kol.:** *Dějiny ekonomického myšlení* (2. vyd.). Praha, C. H. Beck 2001.
- Chamberlin, E. H.:** *The Theory of Monopolistic Competition* (3. vyd.). Cambridge, Harvard University Press 1938.
- Ježek, T.:** *Antologie liberálního myšlení*. Praha, VŠE 1991.
- Ježek, T.:** *Zásady liberálního řádu*. Praha, Academia 2001.
- Kasan, J.:** *Cenová politika a politika hospodářské soutěže*. Praha, VŠE 1994.
- Kaysen, C., Turner, D. F.:** *Antitrust Policy: An Economic and Legal Analysis*. Cambridge, Harvard University Press 1959.
- Kinkor, J.:** *Trh a stát*. Praha, Nakladatelství Svoboda 1996.
- Kinkor, J.:** Politicko-ekonomické důsledky chybného pojetí monopolu. *Politická ekonomie*, 2003, č. 3, s. 422-428.
- Kirzner, I.:** *Jak fungují trhy*. Praha, Liberální institut 1998.
- Klusoň, V.:** Ordo-liberalismus a hospodářská politika. *Politická ekonomie*, 1998, č. 3, s. 427-445.
- Krabec, T.:** *Teorie konkurence a jejich reflexe v praktické soutěžní politice* (diplomová práce). Praha, VŠE 2004.
- Mansfield, E.:** *Monopoly Power and Economic Performance* (3. vyd.). New York, W. W. Norton & Company 1974.
- Marshall, A.:** *Principles of Economics* (8. vyd.). London, Macmillan 1920.
- Mill, J. S.:** *Principles of Political Economy*. Amherst, Prometheus Books 2004.
- Mises, L. von:** *Human Action – A Treatise on Economics*, 1996.
(URL: <http://www.mises.org/humanaction/pdf/humanaction.pdf>)
- Mises, L. von:** *Liberalismus*. Praha, Liberální institut 1998.
- Mises, L. von:** *Economic Policy – Thoughts for Today and Tomorrow*, 2002.
(URL: <http://www.mises.org/etexts/ecopol.pdf>)
- Pavlík, J.:** *Milton Friedman v Praze*. Praha, Grada Publishing 1998.
- Pleva, J.:** *Protimonopolní politika: pro, proti a praxe*. Praha, Ekonomický ústav ČSAV 1991.
- Polanyi, G.:** *Which Way to Monopoly Policy?* Eastbourne, The Institute of Economic Affairs 1973.
- Robinsonová, J. V.:** *Economics of Imperfect Competition*. London, Macmillan 1934.
- Rothbard, M. N.:** *Ekonomie státních zásahů*. Praha, Liberální institut 2001.
- Schumpeter, J. A.:** *Capitalism, Socialism and Democracy* (5. vyd.). London, New York, Routledge 1994.
- Smith, A.:** *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* (2. vyd.). Praha, Liberální institut 2001.
- Sojka, M. a kol.:** *Dějiny ekonomických teorií*. Praha, Karolinum 2000.
- Stigler, G. J.:** *The Organization of Industry*. Homewood, Irwin 1968.
- Stigler, G. J.:** *The Citizen and the State (Essays on Regulation)*. Chicago, The University of Chicago Press 1975.
- Šulc, Z.:** *Hospodářská politika*. Praha, Consus 1993.

- Williamson, O. E.:** *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications* (2. vyd.). New York, Free Press 1983.
- Williamson, O. E.:** *The Economic Institutions of Capitalism*. New York, Free Press 1985.
- Zemplerová, A.:** Současné směry antimonopolní politiky. *Politická ekonomie*, 1991, č. 11/12, s. 941-948.
- Žák, M. a kol.:** *Učebnice hospodářské politiky II*. Praha, VŠE 2000.

THEORETICAL CONCEPTS OF ECONOMIC COMPETITION

Patrik PANEŠ, University of Economics, 4, W. Churchill Sq., CZ – 130 67 Prague 3 (e-mail: patrik.panes@centrum.cz).

Abstract:

This paper describes the main theoretical concepts of the competition, which is thought to be the fundamental social process in the economy. The protection of competition (or the competition policy) is the one of the most important parts of economic policy, because the competition ensures the freedom of choice. The theory of competition provides large number of assumptions, which were developed within the frame of various economic schools and approaches.

This paper starts with the description of the history of competition policy before the coming of Adam Smith. In the middle part of the work there have been formulated basic ideological theses about economic policy. Represented are, for example, the Classics, Ordo-liberalism or Neo-austrian School. Paper is finalized by the major theses of the Harvard and Chicago school.

Keywords: antimonopoly policy, competition policy, antitrust law, Neo-austrian School, Chicago School, Harvard School, monopoly, cartels

JEL Classification: D40, B10, B20, L40